

Ouderen, natuurbeleving en vertellen.

Mensen zijn verhalende wezens.

De paleontoloog Stephen Jay Gould, stelde in zijn boek “De gok van de evolutie”. Mensen kunnen niet zonder verhalen omdat die de gaten in onze kennis en herinnering vullen zodat we tenminste overzicht houden over de complexe wereld om ons heen.

“Verhalen geven een zekere richting aan de tijd, voor een deel omdat ze een opeenvolging van gebeurtenissen zo vaak voorzien van een morele dimensie - iets om te bejammeren wanneer iets in de vernieling raakt, of om te benadrukken als een zeldzaam lichtbaken.”

Mensen vertellen elkaar verhalen om hun eigen geschiedenis, hun belangrijke ervaringen, over te dragen. Ouderen vertellen graag, er is namelijk zoveel gebeurt en het ging allemaal erg snel. Ook komen op allerlei momenten herinneringen op, brokken van verhalen, maar ook verhalen die al lang vergeten waren. Steeds meer vertellen ouderen over het verleden als een onderdeel van het universele proces van evaluatie aan het einde. Als terugblik, rechtvaardiging en als verwerking: Ben ik tevreden over mijn eigen aandeel in het levensproces. De luisteraar, de ander, is daarbij het klankbord.

Maar het geheugen laat zich niet commanderen. Sommige herinneringen zijn zeer manifest aanwezig en anderen laten zich maar moeilijk grijpen.

Veel beelden zijn echter niet verdwenen, maar zoekgeraakt in de veelheid van indrukken. We kunnen ze niet bewust grijpen, maar wel associatief te voorschijn laten komen. Een geur of een geluid, een kleur of één enkel woord kan zo’n verloren geraakt beeld weer te voorschijn roepen.

De natuur als oriëntatie.

De natuur biedt daarbij een uitstekend aanknopingspunt. De jaargetijden komen telkens weer terug en de natuur is altijd om ons heen. Zelfs in de stad is de natuur aanwezig. Bovendien zit de natuur vol met kleuren, geuren, beelden en gevoel. In veel verhalen refereren we daarom aan de natuur.

“Het was in de herfstvakantie van 1939. Toen heette dat nog aardappelvakantie. Toen moest ik met mijn vader naar de akker, wieden en voorraden maken. Daar had ik geen zin in, maar het moest. Je voelde je verantwoordelijk.”

“Bij natuur denk ik aan bloemen, buiten, fruit en groenten. Mijn vader had vroeger twee grote tuinen en die geur van de frambozen

“De buitenlucht! Alleen in de wei met de wolken boven je. Daar knapte je van op. Als er dan ruzie was dan werd je weer rustig.”

We zijn in staat om uit het verleden te putten en



daarover met anderen te communiceren. Om dat te kunnen doen, moeten we ons bewust richten op onze innerlijke wereld. Die herinnering is een kostbaar eigendom. Opnieuw is in ons het beeld van toen aanwezig. En met dit beeld zijn wij opgenomen in de situatie van voorheen. De zintuigen bieden belangrijke hulpmiddelen om herinneringen op te sporen en te vertalen in woorden. Zich iets voorstellen en zich iets herinneren hangen nauw met elkaar samen.

Bij het vertellen van verhalen over de beleving van de natuur en de herinneringen die daaraan verbonden zijn leiden de geuren, de geluiden en de kleuren naar nieuwe herinneringssporen. Tegelijk levert de beschrijving van de natuur, een voor iedereen begrijpelijke impuls op, die het bewust herinneren van eigen ervaringen op gang brengt.

Beschrijvend vertellen.

Een verhaal komt tot leven door de beschrijving van zintuiglijke waarnemingen en het gevoel. Die helpen om een kleurrijk en gedetailleerd beeld te schetsen waardoor het voor de luisteraar mogelijk wordt om de situatie te ervaren. Dit betekent soms dat de verteller de waarde van die zintuigen opnieuw moet ontdekken. Het gaat er bij een verhaal over natuurbeleving niet om het benoemen van hetgeen we van de natuur weten maar om hetgeen we eraan beleefd hebben. Het horen dient een plaats te krijgen: de geluiden die van belang waren, de gesprekken, de toon en intonatie moeten benoemd worden. Ook de tastzin, het voelen, de smaak en gevoelens moeten het verhaal verlevendigen, waarbij de gevoelens van toen heel andere kunnen zijn dan de gevoelens van nu, tijdens de terugblik.



'De geur van de ochtend is voor mij verbonden met warme melk, met koeienmelk. De koeien liepen vlak bij de huizen. En 's morgens rook je altijd de geur van warme melk.

De geur van het middaguur was de geur van gebakken vis. Bij mijn grootouders werd altijd vis gegeten. Elke dag aten we gebakken vis. Ik heb die gewoonte overgenomen en ik eet ook dagelijks vis. Ik eet geen rood vlees, alleen maar vis. Dat was al zo nog voordat ik me kan heugen. En het moet gebakken vis zijn, want dat is de geur die mij het dierbaarst is.'

Gabriel Garcia Márquez (1989)

Verhaalbronnen

Wanneer er gewerkt wordt met verhalen en natuurbeleving, dan moeten er “in den beginne” natuurlijk voorbeeldverhalen zijn. Om deelnemers op ideeën te brengen, om hen te stimuleren en om te laten horen hoe eenvoudig verhalen kunnen zijn. Er zijn verschillende mogelijkheden om verhaalbronnen aan te boren: Lijstjes, voorwerpen en observaties.

Lijstjes

Een lijstje is een reeks trefwoorden onder elkaar die in betrekkelijk korte tijd bij de schrijver opkomen naar aanleiding van een precieze vraag. In de loop van een paar minuten worden op een blaadje papier ervaringen, beelden, gedachten, herinneringen naar boven gehaald. Er wordt niet geschreven in volledige zinnen maar in losse woorden of stukjes zin. Een lijstje maken betekent binnen een bepaald kader je gedachten de vrije loop laten gaan en ze ongecensureerd noteren. Lijstjes maken is materiaal verzamelen. Het maken van een lijst voorkomt dat er meteen verteld moet worden over het eerste het beste (of minder beste) idee dat de verteller te binnen schiet. De vorm van het uiteindelijke verhaal, de presentatie, hoe het toehoorders zullen reageren, zijn allemaal nog even niet belangrijk. Een lijst met ideeën is de oplossing voor de “ik-heb-niks-te-vertellen-schroom” die veel volwassenen zeggen te hebben. Als na het eerste associatieve woord nog een tweede idee komt en een derde ervaring volgt, verdwijnt die schroom en maakt plaats voor het gevoel dat er eigenlijk veel in de natuur te beleven is om over te vertellen. Tijdens het associëren zal blijken dat er verschillende antwoorden mogelijk zijn op één vraag. Er ontstaat een overzicht van de mogelijkheden zodat je kunt kiezen wat geschikt is voor de groep of de bewoner.

Mogelijke vragen:

Van dingen die je verbaasden
Van dingen die je vandaag gezien hebt
Van dingen waar je van hield
Van plekken waar je vorige week was
Van dingen bij jou in de straat
Van toevallige ontmoetingen
Van dieren die je tegenkwam
Van dingen die je kunt eten
Van dingen waar je een hekel aan hebt
Van dingen die je bewaart
Van wat er in de buurt veranderd is
Van dingen die lastig zijn
Van geluiden die je hoort in bed de natuur
Van dingen die je ontroerden
Van dingen die je kunt ruiken
Van oogstrelende dingen
Van plaatsen waar je kunt rusten
Van plaatsen waarheen je terug wilt
Van dingen die je stoorden
Van dingen die je lelijk vindt



Voorwerpen

Tinnen soldaatjes *)

De rol van de steen als startpunt voor een verhaal kan in principe door elk voorwerp worden gespeeld. Dingen bijvoorbeeld die een leven lang meegaan, wat is daar toch mee? Wat vertellen ze ons?

Mijn moeder verbaasde zich er hardop over, dat onderdelen van het zondagse servies om de haverklap aan diggelen vielen, terwijl dat oude aardewerken bordje van een bijna vergeten oudtante onverwoestbaar bleek. De tante in kwestie, die lang zo leek, is ook oud geworden trouwens. Er is nog een bijzonder, maar minder bekend aspect aan vertellen over dierbare voorwerpen, wanneer we ze zelf hun verhaal laten doen. Het brengt ons bij een aspect of dimensie van verhalen dat hoort bij de 'ijsberg onder water', of de ontastbare wereld. Voor velen is dit de wereld van het onderbewuste; voor anderen, met name mensen uit niet-Europese culturen maar ook voor de zogenoemde helderzienden, is het net zo goed een wereld om ons heen. Vertellen over een dierbaar voorwerp kan de magie van vertellen heel dichtbij halen. Daarom kan het soms zinvol zijn, een helderziende zo'n voorwerp te laten schouwen. Bijvoorbeeld een ding dat maar niet van je wijken wil.

Het kan dat er negatieve energie aan vast zit, die de drager nog steeds kan benadelen. We weten soms niet, hoe een overledene ermee omgegaan is. Of een ander, die in een vlaag van woede of ergernis jouw voorwerp heeft misbruikt. Een zwaarmoedig mens kan het langere tijd bij zich hebben gehad; iemand die het van je geleend heeft kan het voor verkeerde doeleinden hebben aangewend. Zoals er in een huis waar veel ruzie is geweest een boze geest kan waren (die gelukkig ook door daartoe begaafde mensen kan worden gevraagd te vertrekken) zo kan er ook in een voorwerp negatieve energie huizen. Je kunt bij twijfel de 'lading' van een voorwerp zelf uitproberen, door iets dat misschien nu, op het moment dat je dit leest, in je gedachten opduikt, gewoon weg te doen. Hoe voelt dat? Misschien kun je de schuur of zolder als tussenstadium gebruiken, zoals het ikoontje 'prullenmand' op de computer. Je kunt je vergissen, je kunt in een bepaalde bui of stemming zijn, en dat kastje of dat schilderijtje of wandkleedje of boek later weer terug willen halen. De tijd zal leren of het daar op zolder als een dooie vleermuis voorgoed kan worden opgeruimd, of zolder het een tweede leven verdient. Als je geduld hebt, komt dat moment altijd waarop je gevoel je niet meer bedriegen zal. Terwijl dingen die je uit ergernis weggooit, jaren later nog in je dromen kunnen rondspoken. Je kunt je ook op dit moment bewust worden van het waardevolle van iets dat je altijd graag bij je draagt. Misschien moet je dat juist eens naar voren halen, weer op je bureau leggen bijvoorbeeld. Wat (of wie) roept het bij je op? En vooral: heb je er een goed gevoel bij? Waarschijnlijk klopt het met het verhaal dat je ermee kunt verbinden. Behalve negatief of positief geladen kan een voorwerp ook doodgewoon waardeloos zijn geworden! Velen van ons koesteren leeg geworden zaken die we beter kunnen wegdoen. De geest is eruit vertrokken, nutteloze gedachten binden ons er nog aan.



De dingen houden ons dikwijls te lang vast. Zoiets kost alleen maar energie. We hebben er soms geen idee van hoe vermoeiend dingen in onze omgeving kunnen zijn, alleen door er nog te zijn. Wie met die gedachte, en een goed afgestemde 'radar' eens door zijn huis gaat op een vrije dag, kan er een frisse wind doorheen laten gaan. Zelfs boeken: je hand gaat erlangs en ervaart geen enkele prikkel meer. Of een bureau vol onbruikbaarheden, wel te onderscheiden graag van de rommella waar kinderen nog graag in graaien. Niet alles kan zomaar weg. Zelfs tussen rotzooi en gezellige rommel valt te onderscheiden, maar opruimen geeft, mits met enig beleid gedaan, een 'opgeruimd' gevoel. En soms kom je dan nog iets



tegen met dat ach ja-gevoel. Iets van waarde, waar nog een keer een goed verhaal aan vastzit. Het komt erop neer dat, naast sieraden en stenen, mensen ook altijd allerlei gebruiksvoorwerpen hebben gerespecteerd, die ze - soms tegen wil en dank - waarde moeten toekennen. En als ze dat al niet deden, leek het waarempel of dat voorwerp van zichzelf uit zijn waarde aantoonde. Bijvoorbeeld door niet te breken, of 'het nog steeds te doen', waar nieuwere zaken het lieten afweten. Ten slotte vraag ik speciaal aandacht voor 'dingen die je kwijtraakt'. Wat is daar toch mee aan de hand? Als je ze gewoon vergeet natuurlijk niets. Maar waarom weet je een half leven later nog dat je het zakmes verloor, kort nadat je het begeerde cadeau voor je verjaardag kreeg? Extra is, als zo'n ding bij je terugkeert. De ring van Stavoren. En moest die graal (de kelk waarin Jezus' bloed zou zijn opgevangen) niet koste wat kost teruggevonden worden? En de lijkwade van Turijn? Onlangs was er nog een malle geschiedenis in het nieuws over de hermelijnen mantel van onze koningin, die niet echt zou zijn. Een Italiaanse couturier zou het

echte hermelijn (dat vergaan zou zijn geweest) ooit vervangen hebben door kunstmateriaal, nadat hij opdracht had gekregen de mantel te restaureren. Ga maar na: verloren zaken laten een spoor van verhalen achter. Een mooi sprookje over 'kwijtgeraakt ding' is van Hans Christian Andersen, *De standvastige tinnen soldaat*. Het heeft als onderwerp juist dat heel gewone - zelfs 'foute', want het soldaatje is verkeerd gegoten en heeft maar een been - dat toch bij jou terugkeert. Zij het dat het jongetje in het verhaal ten slotte het dappere soldaatje in het vuur gooit. In ieders leven, weet ik nu door voortdurend met elkaar te vertellen, speelt wel een voorwerp in de herinnering, dat je ooit kwijtraakte. En soms op merkwaardige wijze terugvond.

Ik kreeg ooit van mijn vader een echte pijl, met metalen punt en veren. Een boogje van bamboe had hij al eerder voor me gemaakt. In het weiland naast ons huis was de oefenbaan van de handboogschutterij, dus inspiratie zat voor een kleine jongen. Mijn eerste dubbeltje verdiende ik met pijlen uit de rietmat trekken (dat had ik geleerd) en terugbrengen naar de schutters. Onbeschrijfelijk gelukkig was ik niet mijn eerste 'echte' pijl. Maar, zelfs met mijn kleine jongensboog, schoot ik al de tweede keer die pijl spoorloos. Nooit heb ik het durven vertellen. Zo'n schat verloren, in minder dan geen tijd. En nog weken lang heeft mijn moeder mij door de aan onze tuin grenzende weilanden zien scharrelen. En als ze daar weer eens vroeg: 'Wat zoek je daar toch?' was liet antwoord altijd ontwijkend. Mijn pijl bleef onvindbaar: Nu pas is hij er weer: door dit verhaal te kunnen vertellen.

Vertelraam

Wie dit leest, heeft allang gedacht aan een eigen voorwerp. Net als eerder met foto's, en sieraden, of een steen, kom je een volgende keer met een onder dierbaar voorwerp. Anders dan met de foto's, die we pas ná de verhalen lieten zien, leg je nu je 'verhaal' op tafel. Misschien mogen we het even vasthouden. Vertel ons wat het voor je betekent, van wie je het hebt, of vanwaar; wat ermee gebeurd is... Verloren? Teruggevonden? Kwam het misschien op tijd terug bij de held van het verhaal, om hem of haar voor verder onheil te behoeden? Houd je verhaal zo geconcentreerd als dat voorwerp. Natuurlijk gaat het over de min of de situatie waarmee het verbonden is, maar het verhaal krijgt zijn heelheid en afronding, wanneer je het voorwerp als begin en eind laat fungeren. Het kan daarbij helpen als je het voorwerp laat 'spreken', met een simpel ezelsbruggetje: Als dit... kon vertellen...' Wie heeft niet als kind naar poppenkast of poppentheater geluisterd? Wat met poppen kan, kan met alles waar jij een band mee hebt.

Observaties

Verhalen in de wind *)

Spannend op de fiets de zomerrok van vroeger voor vrouw en wind
Hoeveel stadsmuzikanten zijn er niet? Van saxofoons tot luciferdoosjes met elastiekjes bespelend, vind je ze in portieken, in stationsdoorgangen... maar ook in de bomen en struiken! Want vergeet de merel niet. Eén manier om aan verhalen te komen, die door vertellers aan kinderen altijd weer wordt toegepast, is je te verbinden met het bewustzijn van een ander wezen. Zo'n merel bijvoorbeeld, die heeft zijn verhaal. Waarom niet? Een verteller kan zelfs een mier laten spreken, of een bladluis. Vertellen geeft alles een ziel terug. Hoor maar: het verhaal van merel Jan.

Het vroor al weken. De takken waren als zilverwerk tegen een staalblauwe lucht. De weinige steltsloffers die je nog in het park zag, leken wel schuifelende bomen. De zwervers onder hen, met hun plastic tassen en grote schoenen, waren verdwenen. Ze zaten bij het Leger des Heils, of bij het uitdeelpunt voor koffie en soep. Wij merels zijn daar niet welkom, maar hoeven ook niet zo nodig... Een stationsduif wil het nog wel eens lukken, maar dat is gajes. Ook de andere vaste bewoners van het stadspark zie je daar niet. Vleermuizen bij het Leger? De klanten zouden er wegblijven! Vleren hangen trouwens veel liever te slapen in spleten van de oude grachtenmuur, hier vlak bij het park. Die winter zat ik met veel andere, in mensenogen zo kleine onbelangrijke levende wezens, te kleumen onder de struiken. Bevrozen deden we nog net niet, maar er was haast geen voer meer te vinden. Een oude broodkorst die een kind de afgelopen zomer had weggegooid, of graan, ooit gestrooid door een milde steltsloffer, lag nu, zichtbaar maar onbereikbaar, onder de genadeloze spiegel van een dichtgevroren plas. De man met de pet kwam af en toe een platte ronde, betonnen bak vullen met een slang. Je moest het maar net weten, anders was je te laat, zo snel bevroor het. De eenden schoolden rond het wak, die redden het nog wel in een strenge winter. Als er nog een steltsloffer kwam, maakten die aanstellers flink lawaai. Zo'n oude sloffer gooide met stukken brood. Hun gesnater klonk voor hem als 'dank je wel, dank je wel'. Maar voor ons merels in het park was de winter streng. Merels voeren ze pas weer als het zomer is. Dan kunnen ze de vogels naar zich toe lokken. Grappig voor als ze een klein sloffertje bij zich hebben. Dat kan dan denken dat de vogeltjes opa kennen. In het park ging ik mijn eigen weg. Ik was toen al niet meer zo jong.



Al twee vrouwtjes verloren in vorige winters. Dit keer hoefde ik alleen voor mezelf te zorgen. Maar zelfs voor mij, oude rot, viel er nauwelijks meer te scharrelen. Ik was gewend me buiten de troep te houden. Vooral de mussen waren me te druk. Op een van mijn zwerftochtjes kwam ik wel tot bij de rand van het park, waar de verharde mensenwereld begint. Ik hield nog altijd van avontuur; altijd een ondernemende vogel geweest. Ik keek omhoog, naar de grote mensenrots die daar donker afstak tegen de felblauwe vrieslucht, en besloot er naar toe te vliegen. Zomaar. Mijn vleugels verstijfden van de kou, maar ik hield vol. En zo landde ik in een hangende tuin! Daar ontdekte ik toen die geheime voedselbron waar de weinige overlevenden van die winter nog over praten. Bessen! Hierboven, ver van het park, waar geen merels kwamen, stonden struiken! Met net zulke bessen als in het park groeiden, maar daar allang verdwenen waren. De sloffers hadden die struiken natuurlijk mee naar boven genomen, en hier tegen hun rots aan geplant,

dat kon niet anders. Struiken kunnen niet vliegen, wist ik. Vanachter de grote plek waar je door kon kijken maar niet doorheen kon vliegen - dat weet elke oudere vogel - keken de mensen, die binnen aan tafel zaten te bikken, naar mij. Iemand zei misschien: 'Ach kijk, een lijster. Kunnen die zo hoog komen?' Ondertussen aten ze door aan hun dampende eten. Bessen lusten de sloffers niet. Ze zijn giftig, zeggen ze. Dus vonden ze mij alleen maar grappig, want ik ging er niet dood aan. Ik at me rond. Mijn veren stonden bol. Ik moest rusten op de vensterbank. Door het raam kwam warmte. Ik kon het geklik horen. Steltsloffers hebben een stompe bek en gebruiken eetijzers. Echt pikken kunnen ze niet. Toen voelde ik me sterk genoeg om terug te vliegen. Een hangend stadsparkje, daar wil je als merel niet wonen. Zo hoog, tussen al die stenen. Zwaar als ik was, ging terug gemakkelijk. De andere merels vertelde ik niets. Ze hielden zich zelf ook afzijdig van mij. Elke ochtend als de zon wat hoger was geklommen, vloog ik ongezien weg naar mijn geheime wintertuin. Niemand had het in de gaten. Trouwens, een alleenvlieger, daar hebben vogels een zeker respect voor. Je weet dat die op een keer van zo'n reis niet meer terugkomt; hoogstens nog een enkele keer als schaduw. Wat ik niet merkte en me later verteld is door zijn opa, die ook nog leeft: de jonge merel Fluiteklaas had me ontdekt. Die ouwe Jan vond-ie vreemd, hij leek te denken. Denken leidt af van pikken, werd kleine merels al vroeg geleerd. Nu zag hij mij nog vreemdere dingen doen. Ik vloog een andere kant uit dan alle vogels van het park. Voor Fluiteklaas was de parkrand het einde van de wereld. Daarachter begon de verharde slofferswereld. Daar kwam geen pier meer door de stenen en toch, daar ging Jan heen. En dan opeens verdween hij er in de lucht! Op een ochtend besloot hij me te volgen, op veilige afstand. Het was zwaar met de kou. Net op tijd kon hij zich vastklauwen aan een uitstekende rand. Waar die opeens vandaan kwam? Een reusachtige muur was opgedoemd. Ik moest iets hoger geland zijn. Maar toen dat jong voorzichtig een extra, wapperend sprongetje waagde, ontdekte hij het wonder ook! Vanachter een ijzeren stang zag hij hoe ik me tegoed deed. Rode bessen! Zijn oranje bekje viel open en zijn roze tongetje trilde. Hij floot nog net niet van verbazing, waardoor ik niets gemerkt heb.

De grote sloffershoofden achter het bewasemde raam scheen het niets te kunnen schelen. En toen ik weer naar beneden dook, deed de jeugdige spion zich zelf tegoed. De wonderbessen smaakten nog lekkerder dan die in het park van afgelopen zomer. Net of hij droomde en toch zijn buik vol kreeg. Daarna zocht ook Fluiteklaas zijn weg terug. En hij merkte wel, dat dalen gemakkelijker ging dan zo hoog opstijgen. Als je maar genoeg te bikken hebt gehad, kun je je laten glijden. Natuurlijk besloot ook hij het geheim te bewaren. Maar hij had een vriendin, en die was ook jong en had familie; broertjes en zusjes, die zelfweer vrienden hadden met wie ze een geheim moesten kunnen delen. En allemaal hadden ze honger. Dat een gedeeld geheim geen geheim meer is, weten alleen oude merels. Ik had het hem kunnen vertellen, maar met een oude merel praatte je niet meer. Je begrijpt al dat de daktuin de volgende dag vol merels zat. En dat de bessen al gauw schaars werden. Bovendien zeiden de sloffers: 'Kijk, die merels maken ons balkon wel heel smerig.' Iemand wist inmiddels dat we merels waren. Zo kwam het dat op een dag de struiken met vergif waren besproeid. Vergif kun je niet zien, niet ruiken, niet proeven. Je merkt het wel. Een buikpijn waaraan je doodgaat. Iedereen at blij verder. Die tweede middag van het grote eetfeest konden de meesten nog maar nauwelijks het park bereiken. Daar kropen ze onder hun geliefde struik en stierven. Vraag niet hoe, ik heb het gezien. 'Vreemd,' zei de parksloffer de volgende dag, toen hij de dode vogels ontdekte. 'Het is de kou,' mompelde hij... want ook hij kon het vergif niet zien. Vroeger had hij vogels wel eens begraven, als hij ze ergens dood vond. Met een kruisje van stokjes erop. Nu harkte hij ze bij elkaar. Maar wie daar niet bij was: ik, merel Jan, zoals de parksloffer me altijd genoemd heeft. Ik hip nog altijd door het stadspark. Toen al de merels mijn avontuur hadden ontdekt, was ik in het park gebleven. Daar was nu opeens genoeg voor één merel. En toen het toch weer voorjaar werd, zong ik nog mijn hoogste lied. Boven de winterkoninkjes, de boomklevertjes, de mezen en de vinken uit, was merel Jan te horen. Zoete fluittonen stromen dan uit mijn goudgele keel en daar kan ik niks aan doen, het gaat vanzelf. 'Hoor toch eens,' zei een opa tegen zijn kleinkind dat naast hem op het bankje zat, 'wat zingt die vogel mooi. Dat doet me denken aan toen ik jong was, en nog op avontuur ging.' 'Wat is avontuur, opa?' vroeg het kleine meisje. 'Dat is, als je zomaar ergens op weg bent, en je hoort iemand die voor je zingt, of fluit, of dat jij voor iemand zingt of speelt of muziek maakt.' Opa had vroeger wat rondgezworven met zijn trekharmonica. Die nacht heeft ze gedroomd van een merel die geen merel was, en voor haar alleen zong. Hoe ik dat weet? Oude merels hebben een gave. Ze pikken dromen op. Uit de wind.



Dit verhaal kwam ooit bij mij 'door' tijdens een lunch in een van de grote betonnen torens van de Spoorwegen, van hun imposante hoofdkwartier in Utrecht. Ergens aan de stenen voet van zo'n kolos ligt een wat miezerig stadsparkje, waar ik net op neer kon kijken. De merel die het me vertelde zat op het balkon, wat inderdaad vreemd was, zo hoog, en communiceerde met mij door de dubbele beglazing heen. Of was het de wind misschien? De Navaho-indianen van Nieuw-Mexico zeggen dat verhalen met de wind meekomen.

Het gesprek om mij heen deed me in ieder geval wegdromen, even weg van de doelgerichte mensen aan wie ik die dag les gaf. Managers, verkeersregelaars, gewend aan rechtlijnigheid en stiptheid, leerden die middag de fantasie eens een keertje de vrije loop te laten. Dan blijkt, dat elk gefantaseerd verhaal uitkomt bij archetypen. Fantasie brengt een mens op oude beelden, op vreemde, oude sporen die al duizenden jaren door onze geest lopen. Niet van A naar B, en nooit op tijd en nergens heen; of misschien wel, jazeker, met volle kracht achteruit: en juist dan komen waar je zijn moet. Bij een inzicht misschien. Want wie was nou eigenlijk die merel Jan?

Heeft de merel weet van pijn en diepte, die door de avond zingt?

Vertelraam

Ook hier weer blijkt het goed werken óf met de eigen ervaring óf met het bestaande verhaal, óf met de fantasie. In alledrie de aanpakken zal de natuur haar rijkdom tonen. Een variant kan zijn, te vertellen over een plek in de natuur die voor jou veel betekent of f betekend heeft. Een andere, te vertellen over de manier waarop jij het liefst de natuur ingaat Wandelend? Fietsend? Waar geniet jij van? Geef dat eens woorden. Maar ook: vertel eens wanneer natuurvernietiging jou voor het eerst trof je kunt voorkomen dat het een wat te losse beschrijving wordt door ook nu weer na te denken over een begin en einde, een begin- en slotzin. Natuurbeschrijvingen kunnen een 'verhaal' worden wanneer je voor een 'Gestalt' zorgt, bijvoorbeeld door een gegeven, plek of boom, te personifiëren; door een gebeurtenis, hoe klein ook, tot 'pointe' te maken (opeens voelde je, datje niet alleen was op die plek in het bos, bijvoorbeeld). Een goed verhaal, op basis van een herinnering of f belevenis, komt waarschijnlijk boven als je serieus ingaat op de vraag. Wat heb jij nog met natuur? Maar het beste verhaal kun je ook gaan 'vinden': de indiaanse manier. Neem de tijd; een vrije dag. Ga naar een omgeving, het bos of het strand bijvoorbeeld, die je aantrekt. Zoek daar een 'krachtplek; een plek die je uitnodigt om te gaan zitten of liggen. Blijf daar, tot je 'hoort spreken'. Het kan zweverig klinken, maar de ervaring leert dat dat gebeurt, als je het niet blokkeert met cynisme. Wie zich kan openstellen (en daarvoor helpt natuurlijk ontspanning in de eerste plaats), 'hoort' de natuur. 'Mij spreekt de blomme een tale...' (Gezelle) en zelfs een mager boompje in het park wil dan zijn verhaal wel eens kwijt.

Kortom: vertel als een boom.

Zuchtend valt de boom

Nog eens gromt de kettingzaag

zo lust ze er meer

Verteltechniek

Elke ervaring en elke herinnering kan een aanleiding vormen voor een verhaal en dus voor het delen van dat verhaal met anderen. Maar niet elke anekdote of raadgeving is voor een luisteraar interessant om naar te luisteren. Een verhaal is iets anders dan een ervaring. Een verhaal is losgekoppeld van de directe werkelijkheid. De werkelijkheid geeft aanleiding tot ja-maren en vaak een discussie over de juiste interpretatie. Een verhaal refereert aan de werkelijkheid maar schept tegelijkertijd afstand tot die realiteit. Het maakt het mogelijk, als toehoorder, om je met de ervaring van anderen te identificeren terwijl je tegelijk de ruimte krijgt om het vertelde in je eigen situatie in te passen.

Verhalen zijn een bijzondere mengeling van herinnering, verbeelding en ordening. Een verhaal dat wordt verteld moet gedragen worden door de betrokkenheid die past bij de herinnering, maar moet tegelijkertijd worden aangekleed worden met verbeelding en fantasie. Een verhaal moet de luisteraar leiden. Het moet een duidelijk begin, hoogtepunt en einde hebben.

Verhaalopbouw

Het leren vertellen van verhalen gebaseerd op eigen ervaringen is in feiten het volgen van de weg die alle overgeleverde verhalen hebben gevolgd:

- ! Eerst was er de ervaring
- ! Daarna was er het belangrijkste (het hoogtepunt) dat je wilt doorgeven
- ! Daarbij de verbeelding en de fantasie die dat hoogtepunt weer tot een verhaal maakt
- ! Tot slot de sfeertekening die het verhaal leven inblaast.

Bij het voorbereiden van het verhaal zijn daarom de volgende vragen belangrijk;

- Wat is er in het verhaal aan de hand. (Wat voor een probleem, wat voor een ontdekking)
- Wat zou het hoogtepunt van het verhaal kunnen zijn. (Wat wordt daar ontdekt, gedaan, opgelost)
- Hoe loopt het verhaal af?

Sfeer

Vertonen is eigenlijk de belangrijkste wet van het beschrijven. Niet de verhaallijn, dat wat gebeurd is, maar een beschrijving van dat gebeurde levert een beeldend resultaat op. De zin 'De koning gaf een groot feest.' kondigt alleen de gebeurtenis aan. Veel vragen over het feest blijven onbeantwoord: Was het groter dan gebruikelijk? Was het groot vanwege de aantallen gasten. Of juist vanwege de grootse aankleding? Was het groot wat betreft oppervlakte, of juist vanwege de vele gangen tijdens het diner? Door al vertellend te schilderen gaat het verhaal spreken: 'Het feest van de koning was nog grootser opgezet dan vorig jaar. In plaats van drie buffetten hadden de koks er nu zes ingericht. En elk buffet was gedekt in de koninklijke kleuren van een van de buurlanden. Er waren rode kersen, bieten en kool, gele paprika's, pruimen en meloenen, blauwe druiven en bosbessen, paarse aubergines, en oranje sinaasappels. Het was prachtig en afschuwelijk tegelijk.'

Dergelijke beschrijvingen kun je als verteller moeilijk voorprogrammeren, dat kost veel geheugenwerk. Maar het is ook niet nodig. Met behulp van associatie en fantasie kan een dergelijke schildering tijdens het vertellen ontstaan. Leer als verteller op je fantasie en voorstellingsvermogen te vertrouwen. Train regelmatig die fantasie door met de ogen dicht een beeld te vormen van een situatie uit het verhaal. Probeer vervolgens in dat beeld rond te kijken. Vanuit dat beeld kun je ook achterom kijken, of om een hoekje, of door een venster gluren. Pas telkens het beeld aan. Neem alles wat in die virtuele wereld te zien is op. Elk detail kan gebruikt worden om te komen tot een beeldende vertelling.

Sommige mensen hebben véél moeite met het zich voorstellen van beelden. Voor hen is het alternatief om de inspiratie voor de beschrijving te ontleen aan de concrete ruimte waarin het verhaal verteld wordt. ('Het feest van de koning was nog kostbaarder dan vorig jaar. Er waren gouden tafels, zilveren stoelen en de klok was bezet met diamanten.')

Nadat u het verhaal hebt bedacht gaat u voor uw stereo-installatie zitten. Zoek een paar muziekstukken die je aanspreken en ook een paar die minder aanspreken (of die u misschien wel lelijk vindt). Zet de muziekjes één voor één op en luister ernaar met gesloten ogen. Denk aan het verhaal en kijk welk beeld (sfeer, situatie, kleur) de muziek voortvoert. Beschrijf na elk muziekje in een paar regels de sfeer die werd opgeroepen. Welke elementen waren kenmerkend voor die sfeer? Kies uiteindelijk twee muziekjes uit die passen bij beginbeeld en het eindbeeld van uw verhaal. De uitgekozen muziekfragmenten kan je eventueel aan het publiek (aan het begin en het einde van de vertelling) laten horen. Zij functioneren dan, net zoals in een film, als sfeerdecor.

Verwerk de genoteerde sfeer-elementen in de inleiding en in de beschrijving van de verschillende situaties in het verhaal. Tijdens de voorbereiding van de vertelling kun je ook gebruik maken van het navolgende werkblad 'sfeertekening' om gegevens en sferen te inventariseren.



Werkblad Sfeertekening.

Voordat je een verhaal gaat voorlezen of vertellen is het nodig om het verhaal te analyseren. Om beeldend te kunnen verhalen en enigszins los te komen van de directe tekst is zijn de volgende verhaalelementen belangrijk:

Sfeer
Beelden
Emoties
Personages

De vragen die hieronder genoemd staan kunnen je helpen om die elementen op te sporen.

1. Welke kleuren zie je in het verhaal?
Wat is de belangrijkste kleur?
Noem eens een begrip waarmee je die kleur of kleuren associeert?
2. Welke geluiden hoor je in - en bij het verhaal?
Welk geluid dringt het sterkst tot je door?
3. Welke geuren heeft het verhaal, welke worden er bij je opgeroepen?
Welke geur overheerst?
4. Welke mensen komen er in het verhaal voor?
Hoe zien ze eruit (algemene indruk)?
5. Welke emoties worden er in dit verhaal beleefd en door wie?
Bijvoorbeeld boosheid, vertedering, machteloosheid, groeien.
Welke emoties roept het verhaal bij jou op?
6. Welke gebaren en handelingen horen bij dit verhaal?
Bijvoorbeeld een gebalde vuist, een gebogen rug of opgetrokken schouders.
7. Welke dieren en planten spelen in het verhaal een rol?
Welke rol?
8. Welke opvallende voorwerpen komen er in het verhaal voor?
Wat is hun betekenis?
9. Welke beelden hebben je het meest geraakt in het verhaal?
Wat zeggen die beelden jou?

Naam activiteit	Prentenverhaal
Seizoen	Elk
Werkwijze: groep/individueel	Groep
Duur activiteit	20 minuten
Vorbereiding	Geen
Materialen	Memoryspel met natuur elementen (B.v. Ravensburger “Wat is het?”)

Korte beschrijving van de activiteit

We leggen een prenten(vervolg)verhaal op de tafel. De titel is “een reis door de natuur! Wat komen we daar tegen”. De memorykaartjes worden open op tafel gelegd (of iedereen krijgt er een paar in de hand). De begeleider opent met het uitzoeken van een afbeelding en vertelt daarbij een één of twee regels (een eerste gedeelte van het verhaal). Zoals in een prentenboek. Daarna introduceert hij of zij een verbindingszin: “en daarna kwamen we bij”, “en daarnaast stond een”, “en om de hoek zagen we” Etc.

De volgende deelnemer zoekt een bijpassende plaatje uit de stapel op tafel of uit de hand, en levert ook weer een één of twee regels.

De begeleider neemt de verbindingszin weer voor zijn of haar rekening en de ronde gaat verder. Tot iedereen geweest is en we “weer naar huis gaan”.



Naam activiteit	
Seizoen	
Werkwijze: groep/individueel	
Duur activiteit	
Vorbereiding	
Materialen	

Colofon

Dit artikel werd geschreven ten behoeve van de trainingen “Natuur in de ouderenzorg” van de Stichting Natuurlijk Genieten.

De foto-illustraties werden ontleend aan het associatie-kaartspel behorende bij het project Natuurschatten van de Stichting Natuurlijk Genieten. Het copyright van de foto's behoort toe aan © Marjan Holmer, www.marjanholmer.nl

Stichting Natuurlijk Genieten
Peerlkamplaan 14
1217 RT Hilversum
www.natuurlijkgenieten.nl

*) De hoofdstukken “Tinnen soldaatjes” en “Verhalen in de wind” werden met veel dank en toestemming van Jac Vroemen overgenomen uit De kracht van verhalen, Bres BV, Amsterdam. ISBN 9062290663.



© Het verhalenbedrijf
Marco Holmer.
Deventer 2001
www.vertellen.nl